

nimi, spojovala. Potom se dojem pokoje, který si uvědomoval za zády, smrštil a převrátil se ven, přičemž proudil skrze něj nebo jako něco velmi měkkého mimo něj kolem dokola. „Podivná prostorová inverze!“ pomyslel si Ulrich. Lidé táhli kolem za ním, dospěl skrze ně k ničemu; možná že však táhli také před ním i za ním a že ho převraceli, jako proměnlivě stejné vlny potoka převracejí kámen; tento proces byl jen zpola pochopitelný a Ulrichovi byla zejména nápadná skelnost, prázdnota a klidná blaženost stavu, v němž se octl. „Můžeme snad uniknout ze svého prostoru, můžeme se dostat do skrytého druhého?“ myslil si, neboť mu bylo právě tak, jako by ho byla náhoda provedla tajnými spojovacími dveřmi.

Setřásl tyto sny tak prudkým pohybem celého těla, že se hrabě Leinsdorf udíveně zastavil. „Co je to dneska s vámi?“ zeptala se Jeho Jasnost. „Přfliš si to přiušříte! Já trvám na svém: Musíme získat Němce přes Neněmce, at to bolí nebo nebolí!“ – Při těchto slovech se Ulrich mohl aspoň zase usmát a díval se vděčně do svařené a hrbolaté tváře hraběte. Je zvláštní chvíle, kdy přistáváme letadlem; půda vystupuje zaoblená a bujná z mapové plochosti, do níž se hodinami letu zmenšila, a jako by z ní vyrůstala bývalá důležitost, již zase nabyly pozemské věci: to byl dojem, který to Ulrichovi připomínalo. Ale v téměř okamžiku mu hlavou proletělo rozhodnutí, že páše zločin, nebo to snad také byl jen beztvářý nápad, protože s tím nespojoval pražádnou představu. Možná že to souviselo s Moosbruggerem, neboť by byl rád pomohl tomuto bláznu, s nímž ho osud tak náhodně svedl dohromady, jako když si dva lidé v parku sednou vedle sebe na lavičku. Ale vlastně nalezl v tomto „zločinci“ toliko potřebu, aby se sám vyloučil nebo aby opustil život, který vedeme snášenlivě mezi ostatními. To, čemu říkáme smýšlení státu a lidem nepřátelské, tento tisícronásobně odůvodněný a zasloužený cit, nevznikl, nebyl ničím dokázán, byl prostě zde, a Ulrich si vzpomínal, že ho vlastně provázal po celý život, jenomže zřídka s takovou intenzitou. Lze jistě říci, že to až doposud při všech převratech na zemi odnesl člověk ducha; začínají slibem, že přivedou novou kulturu, s tím, čeho až doposud dosáhla duše, skončují jako s nepřátelským majetkem, a než předstíhnou bývalou úroveň, předhóní je nejbližší převrat. Co nazýváme kulturními údobími, není tak nic než dlouhá řada návratných znamének ztroskotaných podniků, a myšlenka postavit se mimo tuto řadu nebyla pro Ulricha ničím novým! Nové na ní byly pouze sílící příznaky rozhodnutí, ano přímo činu, který už jako by se chystal. Nesnažil se ani v nejmenším, aby dal této představě nějaký obsah; na několik okamžiků ho zcela naplnil pocit, že se teď nebude řídit zase něčím obecným a teoretickým, což ho už unavovalo, nýbrž že musí podniknout něco osobního a aktivního, na čem bude úcasten krví, rukama i nohama. Věděl, že se ve chvíli tohoto podivného „zločinu“, který jeho vědomí dosud nepochopilo, nebude už moci světu stavět na odpor, ale ví Bůh, proč to byl vášnivě nežný pocit; spojoval se s podivuhodnou prastarou vzpomínkou smíšeného dění před okny a za okny, jejíž slabší ozvěnu si dovedl v každém okamžiku zase vybavit, v temně vzrušující vztah ke světu, který by byl Ulricha, kdyby byl měl čas děle o tom uvažovat, přivedl možná k mytické slasti těch hrdinů, kteří byli pohlceni bohyněmi, o něž se ucházeli.

Ale místo toho ho přerušil hrabě Leinsdorf, který mezitím dobojoval svůj vlastní boj. „Musím zde vytrvat, abych čelil této vzpouře,“ začala Jeho Jasnost, „proto nemohu odejít! Ale vy, můj milý, byste nyní měl co nejrychleji pospíšet ke své sestřenci, než se z těch událostí vyděsí a než se k nim snad některému z našich novinářů vyjádří způsobem, který v této chvíli není vhodný! Řekněte jí třeba – ještě jednou zauvažoval, než se rozhodl – „Ano, nejlépe bude, když jí řeknete: Každý silný lék má silné účinky! A řekněte jí: Kdo chce zlepšit život, nesmí se v kritických dnech zaleknout toho, aby použil ohně nebo nože!“ Ještě jednou se zamyslel; vypadal při tom znepokojivě odhodlaně a licousy mu kolmo vystupovaly a poklesávaly, když už měl tak něco na jazyku, ale přece si to ještě jednou uvážil. Ale nakonec proniklo něco z jeho přirozené dobroty, a pokračoval: „Musíte jí ale také vyloučit, že se vůbec nemá strachovat! Zdivočelých mužů se člověk totiž nikdy nemusí bát! Čím víc jich je, tím spíš se přizpůsobí skutečným poměrům, dáme-li jim k tomu příležitost. Nevím, zdali jste si toho už také povšiml, ale ještě nikdy neexistovala opozice, která by nebyla přestala být opozicí, když se dostala k veslu; to není totiž jenom tak, jak by se člověk mohl domnívat, že se to rozumí samo sebou, nýbrž je to velmi důležité, neboť z toho vzniká, smím-li to tak vyjádřit, reálnost, spolehlivost a kontinuita v politice!“

121/

Rozhovor

Když Ulrich dorazil k Diotimě, hlásila mu Rachel, která mu otevřela, že milostivá paní není doma, ale že je tu dr. Arnheim a čeká na ni. Ulrich prohlásil, že půjde dál, a nepovšiml si, že se jeho malé zkroušené přítelkyni, když ho uviděla, nahrnula do tváře krev.

Ulrice byla ještě rozvlněna nepokojem a Arnheim, který stál u okna, mu od tamtud šel vstříc, aby ho uvítal. Nepředvídaná náhoda tohoto setkání, jež váhavě vyhledával, mu oživila tvář, ale chtěl být opatrný a nenalézal žádoucí začátek. Ani Ulrich se nemohl odhodlat, aby se hned vytašil s haličskými naftovými ložisky, a tak oba muži brzy po prvních slovech uvítání zmlkli a přistoupili nakonec k oknu, kde se němě dívali na vzrušení v hloubce pod sebou.

Po chvíli řekl Arnheim: „Nedovedu vás pochopit; cožpak není tisíckrát důležitější zabývat se životem, než psát?“

„Vždyť já nic nepíšu,“ odpověděl Ulrich stroze.

„To děláte správně!“ – Arnheim se přizpůsobil odpovědi – „Psaní je jako perla nemoc. Podívejte –“ Ukázal dvěma pěstěnými prsty na ulici, pohybem, který přesto, jak byl rychlý, měl v sobě něco z papežského zehňání. „Tady přicházejí lidé jednotlivě nebo v zástupu a čas od času se z vnitřku otevřou nějaká ústa a křičí jindy by ten muž psal; to máte pravdu!“

„Ale sám jste přece slavný spisovatel?“

„Ach, na tom nezáleží!“ – Ale po této odpovědi, která roztomile ponechávala

všechny možnosti dalšího rozhovoru otevřené, otočil se Arnheim k Ulrichovi tak, že se k němu důkladně obrátil v celé své šíři, hrud' proti hrudi, a do široka rozkládaje slova, pravil: „Smím se vás něco zeptat?“

Bylo přirozeně nemožné říci na to ne; ale ježto Ulrich od něho bezděčně poněkud ustoupil, působila tato rétorická zdvořilost jako smyčka lana, která jej znovu přitáhla. „Doufám,“ začal Arnheim, „že jste si nevykládal ve zlém náš poslední drobný spor, ale že jste jej přičítel na vrub zájmu, který projevují o vaše názory, třebaže, což se přece stává nezřídka, jsou zřejmě v rozporu s mými. Potom se vás tedy smím zeptat, zdali opravdu trváte na tom, aby – rád bych to řekl souhrnně: – abychom žili s omezeným reálným svědomím? Vyjadřují se správně?“

Úsměv, kterým Ulrich odpověděl, říkal: nevím a vyčkávám, co ještě řekněš. „Mluvil jste o životě, který má být ponechán jaksi na vahách, po způsobu podobnosti, která nerozhodně sdílí mezi dvěma světy? Mimoto jste řekl své paní sestřenicí všelicos, co je mimořádně zajímavé. Nesmírně by mě rmoutilo, kdybyste mě pokládal za pruského obchodnického militaristu, který nemá pro takové věci pochopení. Ale říkáte například, že to, z čeho vzniká naše skutečnost a historie, je pouze lhostejná část nás samých; rozumím tomu asi tak, že by bylo nutno obnovit formy a typy toho, co se děje, a že podle vašeho mínění je do té doby do jisté míry lhostejné, co právě potká Petra nebo Pavla?“

„Mám za to,“ vložil se Ulrich opatrně a nechuť do rozhovoru, „že to připomíná látku, která se vyrábí technicky velmi dokonale v tisíci balících, ale podle starých vzorů, o jejichž vývoj se nikdo nestará.“

„Jinými slovy,“ vpadl mu do řeči Arnheim, „chápu vaše tvrzení tak, že současný, nepochybně neuspokojivý stav světa pochází z toho, že se vůdci domnívají, že musí vytvářet světové dějiny, místo aby veškerou sílu člověka zaměřili k tomu, aby pronikl sféru moci ideami. Ještě správněji by se to snad dalo přirovnat k tovarníkovi, který vyrábí a vyrábí o sto pryč a řídí se toliko trhem, místo aby jej reguloval! Vidíte tedy, že se mě vaše myšlenky velmi blízko dotýkají. Ale právě proto musíte pochopit, že na mne jakožto na člověka, který je ustavičně nucen rozhodovat a tím udržovat v chodu rozsáhlé podniky, působí tyto myšlenky občas přímo strašidelně! Například když požadujete, abychom se zřekli reálného významu toho, co děláme; prozatímne definitivního charakteru našich činů, jak to rozkošně vyjadřuje náš přítel Leinsdorf, nehledě k tomu, že se ho opravdu nelze úplně zřít!“

„Já vůbec nic nežádám,“ řekl Ulrich.

„Ach, vy žádáte patrně víc! Žádáte, abychom si byli vědomi, že jde o pokus!“ Arnheim to řekl temperamentně a srdečně. „Odpovědní vůdcové mají věřit tomu, že nemají vytvářet dějiny, nýbrž že mají vyplňovat protokoly o pokusech, které mohou sloužit za podklad dalším pokusům! Jsem nadšen tímto nápadem; ale jak to vypadá například s válkami a revolucemi? Lze opět vzbudit mrtvé, když je pokus proveden a vyřazen z pracovního plánu?“

Ulricha to přece jen teď zlávalo k hovoru, což není mnohem závažnější podnět, než který nás vybízí pokračovat v kouření, a odpověděl, že k tomu, abychom to mohli prosazovat, je pravděpodobně nutné, abychom se toho chopili

s plnou vážností, i když víme, že ještě žádný pokus padesát let poté, co byl proveden, nestál za námahu, která mu byla věnována. Že ale tato „perforovaná vážnost“ není ani jinak nic neobvyklého; zhusta přece riskujeme při hře život pro nic. Psychologicky by tedy neznamenal život na zkoušku nic nemožného; nedostává se nám pouze vůle, abychom na sebe vzali v určitém smyslu neomezenou odpovědnost. „V tom je ten rozhodující rozdíl,“ řekl závěrem. „Dříve se cítil jaksi deduktivně, když se vyšlo z určitých předpokladů, ale ta doba minula; dne se žije bez vůdčí ideje, ale ani se neprovádí vědomá indukce, člověk to jen tak nazdařbůh zkouší a zkouší jako opice!“

„Výborně!“ připustil Arnheim ochotně. „Ale teď mi ještě odpustíte poslední otázku: Jak mi opětovně řekla vaše sestřenice, pocítujete životou účast s jedním chorobně nebezpečným člověkem. Chápu to, mimochodem řečeno, velmi dobře. Také se s takovými lidmi stále ještě správně nezachází a chování lidské společnosti vůči nim je hanebně nedbalé. Ale když už jsou poměry jednou takové a při pouštějí toliko jedinou volbu, buď aby tento člověk byl nevinně zabit, nebo abyzabíjel nevinné, nechal byste ho v noci před popravou uniknout, kdyby to byl ve vaší moci?“

„Ne!“ řekl Ulrich.

„Ne? Opravdu ne?“ zeptal se Arnheim, pojednou velmi živě.

„Nevím. Myslím, že ne. Mohl bych se přirozeně vymluvit tím, že v nesprávně uspořádaném světě nesmím jednat tak, jak mi připadá správné. Ale chci vám jen přiznat, že nevím, co bych měl udělat.“

„Tento muž se nepochybně dá zneškodnit,“ řekl Arnheim zamyšleně. „Ale v době svých záchvatů je sídlem démonických sil, které se ve všech silných stoletích pociťovaly jako síly božské. Dříve by ho byli, když na něj přišly záchvaty, poslali na poušť; byl by potom snad také vraždil, ale ve velké vizi, jako chtěl Abrahám zabít Izáka! To je to! Dnes už si s tím nevíme rady a nemyslíme už nic vážně!“

Arnheim se dal k těmto posledním slovům patrně strhnout, a sám přesně nevěděl, co tím chce říci. Že se Ulrich nezmohl na tolik „duše a pošetilosti“, abna otázku, zda by zachránil Moosbruggera, odpověděl bez zábran kladně, podnítilo jeho vlastní číždost. Ale Ulricha, ačkoli v tomto obratu rozhovoru cítilbezmála znamení, které mu neočekávaně připomnělo jeho „rozhodnutí v leinsdorfském paláci, zlobilo, jak marnotratně Arnheim vyzdobil myšlenku n Moosbruggera, a obě způsobilo, že se napjatě a suše zeptal: „Vy byste ho osvobodili?“

„Ne,“ odpověděl Arnheim s úsměvem; „ale rád bych vám udělal jiný návrh. A aniž mu poskytl čas k odporu, pokračoval: „Chci vám udělat tento návrh u dlouho, abyste odložil svou nedůvěru ke mně, která mě, otevřeně řečeno, uráží rád bych vás dokonce získal pro sebe! Máte představu, jak vypadá uvnitř velk hospodářský podnik? Má dva vrcholy: vedení obchodu a správní radu; nad těmi to dvěma obvykle ještě třetí, výkonný výbor, jak tomu tady u vás říkají, který skládá z části obou dvou a schází se denně nebo skoro denně. Správní radu ob sazují samozřejmě důvěrníci majitelů většiny akcií –“ Teď teprve dopřál Ulrichovi oddech, asi takový, jako by ho zkoušel, zdali mu už do té chvíle něco nesvit lo. „Řekl jsem, že majitelé většiny akcií vysílají své důvěrníky do správní rad

a výkonného výboru," napomáhal mu: „Představujete si pod touto většinou něco určitého?“

Ulrich si nic nepředstavoval; měl jen neurčitou souhrnnou představu o peněžnictví, která zahrnovala úředníky, přepážky, kupony a papíry podobné listinám. Arnheim mu znovu napomohl. „Už jste někdy volil správní radu? Nikdy jste ji nevolil!“ – ihned k tomu sám dodal – „A nemělo by ani smysl na to pomýšlet, protože nebudete nikdy vlastnit většinu akcií nějakého podniku!“ Řekl to tak kategoricky, že Ulrich by se byl mohl cítit bezmála zahanben nedostatkem tak důležitě vlastnosti; a byl to také ryze arnheimovský nápad přejít jedním krokem a bez námahy od démonů k správním radám. S úsměvem pokračoval: „Dosud jsem vám nejmenoval jednu osobu a je to v určitém smyslu ta nejdůležitější! Řekl jsem „majitelé většiny akcií“, to zní jako nezávadné množství: přesto je to skoro vždycky jediná osoba, nejmenovaný a široké veřejnosti neznámý hlavní podílník krytý těmi, které vysílá místo sebe!“

Teď se ovšem Ulrichovi rozbřeslo, že to jsou ty věci, o nichž se lze každý den dočíst v novinách; ale Arnheim jim v každém případě dovedl dodat napínavosti. Zvědavě se ho zeptal, kdo je majitelem většiny akcií Lloydovy banky.

„To se neví,“ odpověděl Arnheim klidně. „Lépe řečeno, zasvěcenci to přirozeně vědí, ale není obvyklé o tom hovořit. Dovolte mi raději, abych se dostal k jádru těchto věcí: Všude, kde existují takové dvě síly, mandant na jedné straně a správa na druhé straně, vzniká sám sebou úkaz, že se využívá všemožných rozmanžovacích prostředků, ať je to mravné a hezké, nebo není. Říkám výslovně „sám sebou“, neboť tento úkaz je na osobách vysokou měrou nezávislý. Mandant nepřichází přímo do styku s prováděním a orgány správy jsou kryty tím, že nejednají z osobních důvodů, nýbrž jako úředníci. Tento vztah najdete dnes všude a vůbec ne jen v peněžnictví. Buďte ujštěni, že náš přítel Tuzzi dá s naprostým klidem svědomí příkaz k válce, třebaže by sám osobně nezastřelil ani starého psa, a tisíce lidí sprovodí vašeho přítele Moosbruggera ze světa, protože to až na tři z nich nemusí provést vlastní rukou! Tato „nepřímost“ dovedená až k virtuozitě zajišťuje dnes dobré svědomí jak každému jednotlivci, tak i celé společnosti; knoflík, který zmačkneme, je vždycky blý a krásný, a co se děje na druhé straně vedení, týká se jiných lidí, kteří zas sami knoflík nemačkají. Připadá vám to odporné? Tak necháváme tisíce lidí umírat nebo živořit, uvádíme do pohybu hory utrpení, ale také tím něco vykonáme! Bez mála bych chtěl tvrdit, že se tím, formou sociálního pracovního výkonu nevyjadřuje nic jiného než staré rozdrovené lidské svědomí na schválený účel a strpený prostředek, třebaže se tak děje grandiózně a nebezpečným způsobem.“

Ulrich na Arnheimovu otázku, zda mu to není odporné, pokrčil rameny. Rozdělení mravního vědomí, o němž mluvil Arnheim, tento strašlivý jev dnešního života, existovalo vždycky, ale dospělo k svému přišernému dobrému svědomí teprve jako důsledek všeobecné dělby práce, a jako takové má také cosi z její velkolepé nevyhnutelnosti. Ulrichovi se protivilo, aby se právě nad ní rozhořčoval, a vzbuzovalo to v něm ze vzdoru komický a příjemný pocit, který člověku působí stokilometrová rychlost, když u cesty stojí zaprášený mravokárcer a nadává. Když se Arnheim odmlčel, řekl proto nejprve: „Každá forma dělby práce se dá

rozvíjet. Otázka, kterou mi smíte položit, tedy nezní, zda mi to, připadá odpor-
né, nýbrž zda si myslím, že je možné dospět k důstojnějším poměrům, aniž je
třeba obrátit se nazpět!“

„Vaše generální inventura!“ poznamenal na tomto místě Arnheim. „Zorgani-
zovali jsme rozdělení činností znamenitě, ale při tom jsme zanedbali instance
pro syntézu; ustavičně rozbíjíme morálku a duši podle nejnovějších patentů
a myslíme si, že ji můžeme udržet pohromadě starými domácími prostředky ná-
boženské a filozofické tradice! Neposmívám se takto rád,“ opravil se, „a považuji
vtip docela obecně za cosi dvojakého; ale návrh, který jste učinil v naší přítom-
nosti hraběti Leinsdorfovi, že se má nově zorganizovat svědomí, jsem také nikdy
nepokládal za pouhý žert!“

„Byl to žert,“ odsekl Ulrich. „Nevěřím v tu možnost. To si spíš namlouvám, že
evropský svět vybudoval ďábel a chce dopřát svému konkurentu Bohu, aby uká-
zal, co dovede!“

„Hezká myšlenka!“ řekl Arnheim. „Ale proč jste se pak na mne zlobil, když
jsem vám nechtěl věřit?“

Ulrich neodpověděl.

„Co jste právě řekl, je také v rozporu s velmi odvážným výrokem o tom, jak si
počínat, abychom se mohli přiblížit správnému životu, který jste pronesl před
chvilí,“ pokračoval Arnheim tiše a neústupně. „Je vůbec kupodivu, nehleď ani
trochu k tomu, zda s vámi v jednotlivostech mohu nebo nemohu souhlasit, jak
velice se u vás mísí sklon k aktivitě a lhostejnosti.“

Když Ulrich ani na to nepokládal za potřebné odpovědět, řekl Arnheim tak
zdvořile, jak je jedině správné vůči nevychovanosti: „Chtěl jsem jen zaměřit vaši
pozornost na to, jak velice je dnes nutno při rozhodování v hospodářské sféře,
na němž beztak skoro všechno závisí, vymýšlet si ještě i morální odpovědnost
a jak tím toto rozhodování nabývá na zajímavosti.“ I v této skromné důtce bylo
lehce zdůrazněno, že se o něj uchází.

„Promiňte,“ odpověděl Ulrich; „přemýšlel jsem o tom, co říkáte.“ A jako by
dosud přemýšlel, dodal: „Rád bych věděl, zdali také pokládáte za nepřímou při-
značnou pro nynější dobu a za rozdělení vědomí, jestliže někdo vnuke duši
nějaké ženy mystické city a zároveň má za nejrozumnější ponechat její tělo její-
mu manželovi?“

Arnheim při těchto slovech poněkud změnil barvu, ale nepřestal být pánem
situace. Odpověděl klidně: „Nevím bezpečně, co máte na mysli. Ale kdybyste
mluvil o ženě, kterou milujete, nemohl byste to říci, protože podoba skutečnos-
ti je vždycky bohatší než obrys zásad.“ – Odešel od okna a vyzval Ulricha, aby si
sedli. „Nedáte se snadno polapit!“ pokračoval tónem, v němž zaznělo jak uzná-
ní, tak politování – „Ale vím, že pro vás znamená spíš nepřátelský princip než
osobního protivníka. A ti, kdo jsou za svou osobu nejzaprísáhlejšími odpůrci ka-
pitalismu, byvají v obchodě nezřídka jeho nejzaprísáhlejšími služebníky; smím
se k nim sám dokonce trochu počítat, jinak bych si nedovolil říkat to vám. Bez-
výhradní a vášniví lidé bývají obvykle, když jednou nahlédli nutnost ústupku,
jeho nejnadanějšími obhájci. Proto chci svůj úmysl dovést do konce a navrhuji
vám: Vstupte do podniků mé firmy.“

Nedělal s tímto návrhem úmyslně mnoho povyku, naopak, zdálo se, že chce laciný účinek překvapení, jímž si byl samozřejmě jist, zmírnit nevýraznou a rychlou řečí. Nikterak neodpovídaje na Ulrichův udivený pohled, vypočítával teď takřka jednotlivosti, které by pak bylo třeba vyřídit, kdyby nastalo to, k čemu v této chvíli rozhodně nehodlá zaujmout osobně stanovisko. „Zpočátku byste samozřejmě neměl kvalifikaci,“ řekl mírně, „abyste mohl zaujmout vedoucí postavení, a pravděpodobně byste k tomu také vůbec ještě neměl chuť; nabídl bych vám proto místo po mém boku, řekněme generálního tajemníka, místo, které bych vytvořil výhradně jen pro vás. Doufám, že vás tím neurážím, protože nikterak nepomýšlím na to, aby to místo bylo vybaveno úplatkářským platem; ale ve své činnosti byste si měl nalézt možnost, abyste si časem opatřil jakýkoli příjem, který by se vám zdál žádoucí, a jsem přesvědčen, že mi po roce porozumíte docela jinak než teď.“

Když Arnheim skončil tuto řeč, přece jen cítil, že je rozrušen. Vlastně se v té chvíli divil, že Ulrichovi skutečně učinil takovou nabídku, jejíž odmítnutí ho mohlo pouze blamovat, aniž byl s jejím přijetím spojen nějaký potěšitelný účel. Neboť představa, že tento člověk, kterého tu má před sebou, může být schopen něčeho, co sám nesvede, se v průběhu rozhovoru rozplynula, a potřeba tohoto muže svést a dostat do své moci se stala nesmyslnou od té chvíle, co ji vyslovil. Že se obával něčeho, co nazýval „důvtípem“ tohoto muže, mu připadalo nepřírozeň. On, Arnheim, je velký pán, a pro takového má být život prostý! Snaží se se vším ostatním velikým, pokud je mu to dovoleno, nestaví se dobrodružně všemu na odpor a neuvádí všechno v pochybnost, to by bylo proti jeho přirozenosti; na druhé straně ale ty krásné a pochybné věci ovšem existují a člověk si z nich nabere tolik, kolik je možno. Ještě nikdy nevěřil Arnheim tak silně jako v tomto okamžiku, že procítil jistotu západní kultury, která tvoří podivuhodnou spleť sil a zábran! Jestliže to Ulrich nevidí, není než dobrodruhem, a že se jím bezmála dal závrat! Jestliže to Ulrich nevidí, není než dobrodruhem, navzdory jejich němé skrytosti; nebyl schopen jasně vyčlenit představu, že vlastně pomýšlel na to, připoutat k sobě Ulricha jako vlastního syna. Nic by na tom celkem nebylo, myšlenka jako nesčetné jiné, za něž není třeba brát odpovědnost a které pravděpodobně člověku vnuká životní smutek usazený na dně každého aktivního života, protože nikdy nikdo nenalezne to, s čím je spokojen; a možná že tu myšlenku vůbec nemyslel v této pochybné podobě, nýbrž jen pocítoval cosi, čemu by bylo možno tuto podobu dát: přesto si to nechtěl připomínat a měl v hlavě pouze křiklavě jasnou představu, že nezbuďte nijak velký rozdíly, když se Ulrichova léta odečtou od jeho věku, a za ní ovšem matnější druhou, že mu Ulrich má sloužit jako varování před Diotimou! Vzpomněl si, že už častěji pocítoval svůj vztah k Ulrichovi jako vedlejší kráter, na němž člověk poznává přišernost procesů, které se chystají v hlavním kráteru, a do jisté míry ho znepokojovalo, že to tu teď vypuklo, neboť slova se řinula a proklestila si svou cestu do života. „Co se stane,“ proletělo Arnheimovi hlavou, „když to ten člověk přijme!“ Takto se blížily svému konci napjaté okamžiky, za nichž Arnheim musel čekat na rozhodnutí mladšího muže, kterému propůjčil důležitost toliko na základě svých představ o něm. Seděl tu velice upjatě, s nepřátelsky

pootvěřenými rty a mysl si: „Však se to nějak upraví, jestliže se tomu ještě nedá zabránit!“

Zatímco cit a úvaha procházely touto cestou, situace ovšem nestála a otázky a odpovědi se hbitě střídaly.

„A kterým vlastnostem,“ zeptal se Ulrich suše, „vděčím za tento návrh, který se asi obchodně dá stěží ospravedlnit?“

„V této otázce se stále znovu mýlíte,“ odpověděl Arnheim. „Kde stojím já, nehledáme obchodnické ospravedlnění v haléřích; co bych na vás mohl prodělat, nehraje žádnou úlohu ve srovnání s tím, co vámi doufám získat!“

„Do krajnosti mě napínáte,“ řekl Ulrich: „že bych měl být ziskem, to mi bylo málokdy řečeno. Malým ziskem jsem se snad mohl stát pro svou vědu, ale i tam jsem, jak víte, zklamal.“

„Že máte neobyčejně mnoho rozumu,“ odpověděl Arnheim (stále ještě tónem klidné neotřesitelnosti, který navenek zachovával), „víte velice dobře sám; to vám nemusím říkat. Ale bylo by dokonce i možné, že bychom měli v našich podnicích pronikavější a spolehlivější inteligence. Naopak právě váš charakter a vaše lidské vlastnosti bych měl z určitých důvodů rád trvale po mém boku.“

„Mé vlastnosti?“ Ulrich se musel usmát. „Víte, že mě moji přátelé nazývají mužem, který vlastnosti nemá!“

Arnheim nemohl potlačit lehký výraz netrpělivosti, který vyjadřoval přibližně toto: „Nic mi o sobě nevyprávějte, vím dávno všechno lépe!“ V tomto škubnutí, které mu projelo tvář až do ramene, pronikla na povrch jeho nespokojenost, kdežto slova mu plynula ze rtů stále ještě tak, jak si naplánoval a předsevzal. Ulrich postřehl tento výraz, a Arnheim ho tak snadno vydráždil, že teď přece jen stočil docela otevřeně rozhovor směrem, kterému se doposud vyhýbal. Mezitím zase vstali, Ulrich podstoupil několik kroků od svého partnera, aby mohl lépe pozorovat účinek svých slov, a řekl: „Položil jste mi tolik důležitých otázek, že bych se také rád něco dozvěděl, než se rozhodnu.“ Když ho Arnheim pobídl posunkem, pokračoval jasně a věcně: „Slyšel jsem, že váš zájem na všem, co souvisí s „akcí“, která tu probíhá – a jak paní Tuzziová, tak i moje maličkost bychom tu byli přidavkem! – má sloužit tomu, abyste získal velkou část haličských naftových polí.“

Pokud bylo možno rozeznat ve špatném už světle, Arnheim zbledl a popošel pomalu k Ulrichovi. Ten měl dojem, že se musí mít na pozoru, aby nebyl nezdořilý, a litoval, že neopatrnou přímostí dal svému partneru možnost, aby odmltl pokračovat v rozhovoru ve chvíli, kdy mu jistě byl nepřijemný. Řekl proto co možná roztomile: „Nechci se vás samozřejmě nikterak dotknout, ale náš rozhovor by nikdy nedošel svého plného významu, kdybychom jej nevedli beze všech ohledů!“

Těchto několik slov a doba, za niž ušel kratičký kousek cesty, postačily, aby Arnheim znovu nabyl rovnováhy; přistoupil k Ulrichovi s úsměvným gestem, položil mu ruku, vlastně paži na rameno a řekl vyčítavě: „Jak můžete naletět na takovou burzovní povídačku!“

„Já jsem to neslyšel jen tak povídat, dověděl jsem se to od někoho, kdo je dobře informován.“

„Ano, i já už jsem slyšel, že se to povídá: jak jste jen tomu mohl uvěřit! Přirozeně tu nejsem jenom pro zábavu; nemohu si bohužel nikdy dovolit, aby obchody docela odpočívaly. A nehodlám ani popírat, že jsem s několika lidmi o těch naftových pramenech mluvil, třebaže jsem nucen vás poprosit, abyste o tomto přiznání zachoval mlčení. Ale to všechno přece není podstatné!“

„Moje sestřence,“ pokračoval Ulrich, „nemá o vašem petroleji nejmenší tušení. Dostala od svého manžela příkaz, aby na vás tak trochu vyzvídala, jaký je účel vašeho zdejšího pobytu, protože vás tu považují za důvěrníka carova; jsem ale přesvědčen, že toto své diplomatické poslání dobře neplní, protože bezpečně věří, že jediným účelem vašeho pobytu zde je ona sama.“

„Nebudte přece tak netaktní!“ Arnheimova paže se lehce a přátelsky přitiskla k Ulrichovu rameni. „Vedlejší významy se snad vyskytují souběžně vždycky a všude; ale přes domnělou satiru jste o tom právě hovořil s nevychovanou upřímností školáka!“

Touto paží na svém rameni Ulrich znejistěl. Byl to směšný a nepřijemný pocit cítit, že je objímán, dalo by se přímo říci žalostný pocit; ale Ulrich neměl dlouho přitele, a snad proto ho tento pocit také poněkud mátl. Byl by rád tuto paži shodil a bezděčně se o to snažil, ale Arnheim postřehl tyto drobné náznaky, že jeho důvěrnost je nevtáná, a musel se namáhat, aby to na sobě nedal znát; Ulrich se ze zdvořilosti, protože také cítil Arnheimovu obtížnou situaci, přestal ošávat a snažil klidně tento dotyk, který teď na něj začínal působit čím dál tím podivněji, jako těžké závaží, které zapadne do sypce navršené hráze a roztrhne ji ve dvě. Aniž chtěl, zbudoval Ulrich kolem sebe tento násep osamělosti, a teď do něj nějakým průlomem pronikal život, tep druhého člověka, a byl to hloupý pocit, směšný, ale přece jen trochu vzrušoval.

Myslel na Gerdu. Vzpomněl si, jak už jeho přítel z mládí Walter v něm probouzel touhu, aby zas jednou a tak nespoutaně naplno mohl být ve shodě s nějakým člověkem, jako by na celém širém světě nebyly jiné rozdílů než rozdíl náklonnosti a odporu. Teď, když už bylo příliš pozdě, vynořila se v něm zase tato touha, v stříbrných vínách, jako by se v celé šíři toku dolů po proudu slily vlny vody, vzduchu a světla v jedno jedině stříbro, a to tak oslnivě, že se musel střežit, aby jí nepodleh a nevyvolal tak ve své dvojnásobné situaci nedorozumění. Ale když mu svaly ztuhly odporem, vzpomněl si, jak mu Bonadea řekla: „Ulrichu, ty nejsi zlý, jen si ztěžuješ být dobrým!“ – Bonadea, která byla toho dne tak podivuhodně moudrá a která také ještě řekla: „Ve snu přece také nemyslíš, jenom prožíváš!“ A on řekl: „Býval jsem dítě tak měkké jako vánek za měsíční noci...“ a vzpomněl si teď, že mu při tom vlastně vytanul na mysli jiný obraz: hrot hořícího magnéziového světla; neboť jako on se rozsrší v světlo, tak se domníval, že vypadá jeho srdce, ale bylo tomu dávno, a pořádně si netroufal vyslovit toto přirovnání, a podlehli tomu druhému; kromě toho nikoli v rozhovoru s Bonadeou, nýbrž s Diotimou, jak mu právě napadlo. „Rozdílů života leží u kořenů velmi blízko sebe,“ cítil a pohlédl na muže, který mu z nepříliš jasných důvodů navrhl, aby se stal jeho přítelem.

Arnheim stáhl svou paži. Stálí teď opět ve výklenku okna, kde začala jejich rozmluva; zezdola z ulice už pokojně svítily lampy, ale dozníval v ní dosud po-

hyb událostí, které se tam odehrály. Občas ještě přecházeli kolem lidé shluknutí v zástupy, vášnivě rozmlouvali, a tu a tam se také ještě rozskočila ústa a vyrazila hrozbu nebo nějaké plápolavé „huhú!“, po němž následoval smích. Působilo to dojmem stavu polovědomí. A ve světle této neklidné ulice, mezi kolmo dolů spadajícími záclonami, které rámovaly potměnělý obraz pokoje, viděl Arnheimovu postavu a cítil svou, zpola osvětlenou, zpola černou, a vášnivě prokreslenou tímto dvojitým významem. Ulrich si vzpomínal, jak se mu zdálo, že slyší lidi provolávat zdar Arnheimovi, a ať už Arnheim s těmito událostmi nějak souvisel nebo nesouvisel, působil císařským klidem, který, když se díval zamýšleně na ulici, stavěl na odiv jako dominující postava na obraze tohoto okamžiku, a patrně na něm také při každém pohledu cítil svou vlastní přítomnost. Vedle něho člověk pochopil, co znamená sebevědomí: vědomí nedovede uspořádat hemživou zářivost světa, neboť čím je pronikavější, tím se stává svět, alespoň prozatím, neohraničenější; sebevědomí však do něho vstupuje jako režisér a vytváří z něho umělou jednotu štěstí. Ulrich záviděl tomuto muži jeho štěstí. V této chvíli mu nepřipadalo nic snadnější, než spáchat na něm zločin, neboť tento muž ve své potřebě názornosti vylákal na scénu i tyto staré texty! „Vezmi dýku a naplň jeho osud!“; Ulrichovi zněla tato slova v uších v špatné divadelní kadenci, ale bezděky to zařídil tak, aby polovinou těla stál za Arnheimem. Viděl před sebou tmavou, širokou plochu krku a ramen. Obzvlášť krk ho dráždil. Jeho ruka hledala v kapsách po pravé straně těla zavírací nožik. Vystoupil na špičky a pohroužil pohled, jímž míjel Arnheima, ještě jednou do ulice. V pološeru venku byli lidé jako písek naplavený vlnou, která pohybovala jejich těly. Něco bude jistě po této manifestaci následovat, a tak budoucnost vyslala napřed vlnu a lidi pronikalo cosi neosobně tvůrčího, ale bylo to jako vždycky nanejvýš nepřesné a ledabylé; tak nějak vnímal Ulrich to, co viděl, a na kratičkou chvíli ho to upoutalo, ale byl unaven až k nevolnosti, než aby to kritizoval. Opatrně se zase spustil na plná chodidla, styděl se za hru myšlenek, která způsobila, že předtím absolvoval tuto cestu opačným směrem, ale nepokládal to nikterak za důležité, a velice ho to svádělo, aby Arnheimovi zatukal na rameno a řekl mu: „Děkuji vám, mám toho dost, chci se pokusit o něco nového a přijímám váš návrh!“

Ale protože ani to Ulrich ve skutečnosti neudělal, pustili oba muži odpověď na Arnheimovu otázku z hlavy. Arnheim navázal znovu rozhovor na jednom z dřívějších míst: „Chodíte někdy do biografu? To byste měl!“ řekl. „Filmu v jeho dnešní podobě možná ještě nekyně úplně velká budoucnost, ale teprve až jej spojíte s většími obchodními zájmy – třeba elektrochemickými nebo průmyslu barev – uvidíte v několika desetiletích vývoj, který nic nezastaví. Pak nastane proces, kdy musí být k dispozici každý rozmnožovací a stupňovací prostředek, a ať si budou naši básníci a estetici namlouvat cokoli, vznikne umění Elektrických podniků (U. E. P.) nebo Německého průmyslu barev. Je to strašlivé, můj milý! Píšete? Ne, vždyť už jsem se vás na to ptal. Ale proč nepíšete? Máte pravdu. Budoucí básník a filozof přiběhne po lávce žurnalistiky! Ještě jste si nepovšiml, že naši novináři jsou čím dál tím lepší a naši básníci čím dál tím horší? Není pochyb o tom, že to je zákonitý vývoj; něco se děje a ani já nejsem na pochybách

o tom, co to je; věk velkých individualit končí!“ Naklonil se kupředu. „Nemohu rozeznat, jak se k tomu tváříte; vidím špatně na mušku!“ Trochu se zasmál. „Žádal jste generální inventuru ducha: Věříte v ni? Věříte, že se život dá usměrnit duchem?! Řekli jste ovšem, že ne. Ale já vám nevěřím, jste totiž člověk, který by objal dšbala, protože je to muž, který nemá sobě rovného!“

„Z čeho je to?“ zeptal se Ulrich.

„Ze zakázané předmluvy k Loupežníkům.“

„To se ví, že ze zakázané,“ myslil si Ulrich, „jakpak by to mohlo být z obyčejné!“
„Duchy, které dráždí hnusná neřest velikosti, kterou v sobě skrývá,“ citoval Arnheim dál ze své obsáhlé paměti. Cítil, že je opět pánem situace a že Ulrich, ať z jakýchkoli důvodů, ustoupil; už to nebyla nepřátelská nepoddajnost vedle něho, už také nebylo potřeba hovořit o nabídce, to šťastné minulo, ale tak jako boxer uhodne, že soupeř umdlévá, a vloží se do boje celou silou, cítil potřebu, aby mu dal dodatečně pocíť plnou váhu oné nabídky, a pokračoval: „Myslím, že mi teď budete lépe rozumět než zpočátku. Přiznávám se vám tedy otevřeně, že se občas cítím sám. Když jsou lidé ‚noví,‘ myslí příliši hospodářsky, když ale hospodářské rodiny vytvoří druhou nebo třetí generaci, pozbývají fantazie. Produkují pak už jen bezvadné správce, zámky, honitby, důstojníky a šlechtické zentě. Znáám takové lidi na celém světě; jsou mezi nimi chytří a noblesní lidé, ale nejsou schopni vydat ze sebe ani jedinou myšlenku, která souvisí s tímto posledním pocítem být neklidný, nezávislý a snad nešťastný, který jsem charakterizoval citátem ze Schillera.“

„Nemohu bohužel pokračovat v hovoru,“ odpověděl Ulrich. „Paní Tuzziová by snad vyčkala, až zase zavládne klid v sprátené rodině, ale já musím odejít. Myslíte si tedy o mně, že mám v sobě, aniž rozumím hospodářství, tento neklid, který je mu tak prospěšný tím, že mu odnímá přemíru ekonomičnosti?“ Rozsvítil, aby se rozloučil, a čekal na odpověď. Arnheim ho majestátně a laskavě objal gestem, které se teď už zřejmě osvědčilo, a odpověděl: „Odpustte, jestli jsem snad řekl příliš mnoho, pocházelo to z nálady osamělosti! Hospodářství nabývá moci a člověk se někdy ptá, co si s mocí počít! Nemějte mi to za zlé!“

„Ale naopak!“ ujistil ho Ulrich. „Umíníl jsem si, že budu o vašem návrhu vážně uvažovat!“ – Řekl to chvatně a tento chvat si bylo možno vyložit jako vzrušení. Proto byl Arnheim, který tu ještě čekal na Diotimu, trochu zaražen a obával se, že to vůbec nebude tak jednoduché, aby Ulricha od tohoto návrhu zas nějak čestně odvrátil.

122/

Cesta domů

Ulrich šel domů pěšky. Byla krásná, ale tmavá noc. Domy tvořily, vysoké a semknuté, ten zvláštní, nahoře otevřený prostor ulice, nad nímž se ve vzduchu něco dalo, tma, vítr nebo oblaky. Cesta byla tak liduprázdná, jako by tu byl dřív

vější nepokoj zůstavil teď jen hluboký spánek. Když Ulrich potkal nějakého chodce, směřoval k němu dlouhou dobu jedině zvuk jeho kroků jako důležité hlášení. V této noci bylo možno mít pocíť dění jako v divadle. Člověk cítil, že je v tomto světě postavou, něčím, co vypadá větší, než je; rozléhá se to, a když to mívá osvětlené plochy, má to za průvodce svůj stín jako mocně sebou trhajícího blázna, který se naprímí a v příštím okamžiku zase pokorně zalezze za paty. „Jak člověk může být šťastný!“ myslil si.

Procházel průchodem, kamennou chodbou, dlouhou asi deset kroků, vedle ulice, kterou od ní oddělovaly tlusté klenbové pilíře; z koutů vyskakovala tma, v poloosvětleném podchodu to plápolalo přepadením a zabítím: duši sklíčovaly prudké, starodávné a krvavě slavnostní štěstí. Snad to bylo přespříliš; Ulrich si náhle představil, s jakou rozkoší ze sebe a s jakou vnitřní „reží“ by zde teď na jeho místě krácel Arnheim. Už se neradoval ze svého stínu a z ozvuku svých kroků a strašidelná hudba ve zdech umikla. Věděl, že Arnheimův návrh nepřijme; ale připadal si teď už jenom jako duch bloudící galerií života, jako duch, který pln zděšení nemůže najít rám, do něhož má vklouznout, a byl skutečně rád, když jeho cesta vbrzku dospěla do méně tísňivého a velkolepého okolí.

Temně se tu otvíraly široké ulice a náměstí a obyčejné domy mírumilovně pošeš na volné prostranství, zvěřil tento mír, a aniž dobře věděl proč, vzpomněl si na několik fotografií z dětství, které před nějakou dobou zase uviděl; byl na nich se svou záhy zesnulou matkou a cize z nich na něj pohlížel malý chlapec, na něhož se šťastně usmívala krásná, staromódně oblečená paní. Nanejvýš živa představa hodného, milého chytrého hoška, kterou si o něm lidé udělali; naděje, které naprosto nebyly ještě jeho vlastními nadějemi; neurčitá očekávání čestné žádoucí budoucnosti, která se po něm natahovala jako rozepjatá křídla zlaté síťe – ačkoli všechno to bylo svého času neviditelné, přece to bylo možno po de sítkách let zřetelně vyčíst ze starých dešek; a ze středu této viditelné neviditelnosti, která by se byla mohla tak snadno stát skutečností, mu hleděla vstříc jako měkká, prázdlná dětská tvář s poněkud vyděšeným výrazem, že musí bez hnutí stát. Necítil ani stopu náklonnosti k tomuto chlapci, a třebaže byl trochu hrd na svou krásnou maminku, celek na něj působil přece jen predevším dojmem, že unikl nějaké velké hrůze.

Kdo zažil tento dojem, že na něj ze starých obrazů hleděla jeho vlastní osob zahalená do minulého okamžiku spokojenosti se sebou samým, jako by vyschl nebo odpadlo nějaké pojítko, pochopí pocíť, s nímž si položil otázku, jaké tou pojítko vlastně je, že u jiných lidí neselhává. Byl teď v jednom z těch stromořad která jako přerušovaný kruh sledují linii bývalých hradeb, a byl by je mohl několika kroky přejít na druhou stranu, ale veliký pruh nebe, který se táhl nad stromy, jej zlákal, aby odbočil a vydal se jeho směrem, přičemž měl pocíť, že se neustále přibližuje naprosto soukromě vypadajícímu věnci světél, který se vznášá v nebeské odloučenosti kolem zimního parku, jímž procházel, ale nedostal s k němu blíž. „Je to jakési perspektivní zkrácení rozumu,“ řekl si, „co způsobuje tento každověčerní mír, a tím, jak se rozprostírá z jednoho dne na druhý, dáv trvalý pocíť života, který je v souladu se sebou samým. Neboť podle množstv